

Spreekt u migratie? Migratie en kerk worden in veranderend Nederland

Geachte aanwezigen, afgevaardigden uit alle hoeken van Nederland en komend uit verschillende gemeentes,

Migratiegepraat

Het is een grote eer en verantwoordelijkheid om vandaag hier voor u te spreken en in gesprek met u na te denken over een thema waarmee ik me al zo'n twintig jaar bezig houd en dat in de laatste jaren één van de meest besproken en zelfs aangevochten thema's geworden is. Het lot van politieke verkiezingen wordt door opvattingen over migratie bepaald. Rondom het toverwoord "migratie" wordt een grote vocabulaire opgebouwd. Migratie is schijnbaar een taal geworden, die zich voordoet als toegankelijk, makkelijk leerbaar en uitstekend geschikt voor communicatie. In het algemeen veronderstellen mensen dat inmiddels iedereen die taal spreekt.

Goed drie jaar geleden, na een gesprek in het Landelijk Dienstencentrum over hoe ik inhoud wilde geven aan mijn leerstoel, na een gesprek waarin ik zorgvuldig uitlegde dat een leerstoel theologie-missologie die iets te maken heeft met migratie aan de Protestantse Theologische Universiteit altijd in de dienst staat van de kerk, van de wetenschappelijke wereld en van de bredere maatschappij, liep ik via de Kanaalstraat naar Utrecht Centraal. Onderweg stapte ik heel spontaan binnen bij een kapper die mij middels zijn bordje "zonder afspraak" binnenlokte. Toen ik binnenkwam, zag ik een vrouw met een versleten gezicht – ze was de blonde haren van een vorige klant aan het opvegen en maakte haar zin in het Utrechts af: "...haal maar iedereen naar Nederland!" De kapper legde mij in zijn gastvrijheid meteen de context van het gemopper uit, nog voordat ik iets kon zeggen: "Weet u, mijn vader, en zijn vader, en zijn vader waren allemaal kappers in een ver land. Toen ik dertig jaar geleden naar Nederland kwam, moest ik dag en nacht werken om te kunnen leven, om voor mijn gezin te zorgen, en nu heb je ze; ze komen, ze worden hiernaartoe gehaald, ze krijgen geld." "Ja," voegde de haren vegende vrouw eraan toe: "je eigen volk laat je in de steek!" "...en kijk," zei de kapper, "hier in de straat heb je inmiddels vier à vijf kappers, allemaal jonge lui die na drie manden denken dat ze haren kunnen knippen..." Waarop de vrouw eechoot: "Is dit nog Nederland?" Voor een moment wist ik niet of deze vraag echt aan mij gesteld werd of dat het bij de retoriek hoorde. Ik mocht zitten en wachten totdat het gekrulde haar van de zoon van een buurtgenoot in vorm gebracht werd totdat ze netjes zeiden: "Tot de volgende keer." Eenmaal in de kappersstoel begon

het gesprek door de spiegel en vraag één was: “Waar komt u vandaan?” De vraag verraste mij niet, maar ik wist niet of het überhaupt zin had om het uit te leggen dat ik in Roemenië geboren ben, dat Hongaars mijn moedertaal is, dat ik net als hij een dubbele nationaliteit bezat, dat mijn kinderen in Duitsland geboren zijn, dat ik op dat moment in Finland woonde, maar in Nederland werkte. Eenvoudig zei ik tegen hem: “Ik kom van twee straten verder...” en het antwoord was goed. De mevrouw, die het haar veegde – want dat was blijkbaar het enige wat ze van de kapper mocht doen – ging verder met haar verhaal en nog lang voordat het collectieve geheugen het “*wir schaffen es*” opgeslagen heeft, concludeerde zij, dat als het zo doorgaat, we het *niet* zullen redden. Eenmaal in de trein naar Amsterdam zit ik naast een ‘zwarte’ meneer die uit een grote bijbel leest. Op een gegeven moment raken we in gesprek met elkaar; vrij snel gaat het over de vraag of ik in God geloof. Toen daarop mijn antwoord ja was, heeft hij doorgevraagd en doorgevraagd en bij Amsterdam-Zuid zei hij tegen mij: “Sister, *usually I do not meet Dutch people who believe.*” ...en ik liep terug naar de PThU.

Migratietaal

Beste aanwezigen, we raken in gesprek met elkaar over migratie met vele veronderstellingen, met vele verbeeldingen, zonder onze gesprekspartner te vragen: spreekt u Migratie? Welke dialect van Migratie spreekt u? Trouwens: hoe leert men Migratie te spreken? Wat voor soort taal is dat? Wiens moedertaal is dat? Hebben wij dat allemaal in onszelf? Migratie heeft eindeloos veel betekenissen voor de vele mensen die zich op deze aarde bevinden. Migratie communiceert open en verborgene socio-politieke agenda’s, ideologieën, levensopvattingen; migratie communiceert ook geloof. Dat is de reden waarom we het vandaag met elkaar opnieuw over migratie hebben, want we willen kerk worden, geroepen tot en gezonden in navolging van Christus, de Heer, nog steeds samen op weg in een land, op een continent, op deze aarde die gevoelsmatig snel aan het veranderen is; we willen kerk, ecclesia worden ter wille van het Leven en ter wille van een vreedzame samenleving. Ik sta hier vandaag niet om de enige juiste diagnose over migratie te stellen en vervolgens recepten uit te delen hoe men kerk kan worden in het midden van ingewikkelde migratiedynamieken. Ik sta hier om het gesprek over migratie en kerk-zijn gaande te houden, om elkaar uit hokjes te lokken die vrijzinnig, evangelisch of conservatief gelabeld zijn, om met elkaar in gesprek te blijven, en de lessen van die ontmoetingen dan door te vertalen naar ons eigen plaatselijke en tijdelijke kerk-zijn... en we willen het over migratie hebben wetend dat we hier niet allemaal hetzelfde over denken en niet dezelfde ervaringen hebben. Om zinvol over migratie te kunnen praten, moet men naar de grotere maatschappelijke en institutionele veranderingen kijken in

Nederland, Europa breed en wereldwijd; migratie is niet los te koppelen van politieke, sociale, economische, culturele, technologische processen ...en voor die gesprekken hebben we vele leden van onze gemeenschappen nodig die met verantwoording en kennis in de verschillende hoeken van de samenleving werken.

Migratiedynamieken zijn altijd contextueel

Uitspraken over migratie, zelfs in een kapsalon, hebben zelden universele waarde. Veel polarisatie, misverstanden, onbegrip, het vieren van mobiliteit en het problematiseren van migratie gebeurt wanneer er over migratie zonder context wordt gesproken. De context in een klein dorpje in Friesland, in een woonwijk van de randstad, in een villabuurt in Amstelveen, in een stad in de mijnstreek, of op een boerderij in Zeeland toont grote verschillen wanneer het over migratiedynamieken gaat; maar waar dan ook: de context heeft alles te maken met de bewoners van een stuk land, en wat de mensen die het stuk land bewonen met elkaar aan het doen zijn, niet “zonder afspraken” maar volgens vele regels en wetten waarop ze niet altijd direct aanspreekbaar zijn.

Één van de grootste fouten die wij als kerk kunnen maken is om migratie los te koppelen van de vele ingewikkelde inbeddingen, het te vergroten en het als HET PROBLEEM neer te zetten. Op dat moment maakt de kerk zich de managementtaal eigen – en zoals water het dreigende element voor Nederland is, wordt migratie het probleem dat om strategie, om management vraagt. Zonder water kan je niet, maar het moet onder controle blijven. En zo wordt het verschil tussen zout water en zoet water ook goed uitgelegd. Want niet elke vorm van menselijke mobiliteit wordt migratie genoemd. Het blijft fascinerend hoe en wanneer mensen tot migrant worden gemaakt of juist tot niet-migranten. En zo wordt migratie verzakelijkt, gemanaged; zelfs binnen de kerk; en zo worden verschillende, met elkaar nauwelijks in aanraking komende werelden gemaakt, onderhouden... en dit ruikt, dit stinkt naar macht.

Migratiedynamieken zijn machtsrelaties

De vraag “is dit nog Nederland?” van de mevrouw die naast haar uitkering voor het haren vegen in een kapsalon af en toe wat footjes kreeg, is het een terechte vraag; want migratie vraagt om het kijken naar de complexe wisselwerking tussen sociale, culturele, politieke, technologische en economische dynamieken binnen een bepaalde samenleving en hoe deze verweven worden in globale processen van wonen, willen leven op deze aarde. Wat er en hoe het leven op deze aarde vorm wordt gegeven, hangt af van hoe mensen macht begrijpen, ervaren en van macht gebruik maken. Dat geldt ook voor Nederland. Dat geldt ook voor de kerk in Nederland. De rol van machtsrelaties in de samenleving bepaald door migratie

signaleer ik door over migratie als migratiedynamieken te spreken, dus nooit in een splitsing van mensen in migranten en niet-migranten. Spreken over migratie als migratiedynamieken geeft aan dat ik meteen naar mensen en menselijke relaties vraag die altijd bepaald zijn door machtsrelaties of die door machtsrelaties de samenleving regelen – in het klein en in het groot, ook binnen de kerk. Wij allen, hier wonend, hier ons bewegend, hebben met de kwestie van macht te maken.

God is God en mens is mens

In het geval van christenen – en omdat dit gesprek vandaag een “onderonsje” in de beste zin van het woord hoopt te zijn – krijgt de vraag naar macht een primaire betekenis door de belijdenis dat God God is en mensen mensen zijn verbonden in en door de schepping, en dat deze basisverhouding alle intermenselijke relaties en het omgaan met de schepping bepaalt.

Elke eigenwijze en koppige poging van de mens in het kader van de maakbaarheid van de samenleving brengt het gevaar met zich mee dat de mens God speelt en zijn/haar medemens tot een ding maakt, tot een bron van welvaart, tot een voorwerp, tot een nummer of een dossier. God spelen en dehumanisering gaan hand in hand. Aan de andere kant: wanneer de mens geen verantwoordelijkheid wil of kan nemen om mens te zijn op aarde, heeft ook dat consequenties voor de schepping.

Voor mij als theoloog-missiooloog krijgen deze machtsrelaties – God is God en mens is mens – betekenis en opdracht in het belijden van God, de Schepper, Jezus Christus en de Heilige Geest... dit, zo’n expliciet verwoorde belijdenis – en niet een ‘proof texting’ van de Bijbel rondom migratie – brengt mij in staat om over migratiedynamieken die het samenleven veranderen te durven nadenken en daarmee aan de slag te gaan. De verandering wil ik serieus nemen door het kijken naar de ander, naar de van mij ‘ver-ander’, die ik niet ken, die mij niet kent, maar die ik als ander, aan mij gelijk en toch de helemaal andere ver-ken. Dat is dus stoppen met verbeeldingen en verdelingen van de samenleving in migranten en niet-migranten. De haar vegende vrouw zag de kapper niet als migrant uit Marokko, en het kon haar ook weinig schelen of ik migrant was of niet-migrant, maar ze voelde zich bedrogen door vele migranten, zelfs vluchtelingen; voor de zwarte meneer in de trein was het wel belangrijk om niet-migrant te ontmoeten die geloofden, maar of dat zijn verbeelding over allochtonen en autochtonen (categorieën die volgens het boekje van het verleden zijn) bevraagd heeft, durf ik niet te stellen. ‘God is God en mens is mens’ is de richtlijn vanuit welke vorm van fobie of angst ook maar bespreekbaar, begrijpelijk maar ook verholpen zou kunnen worden.

Hoe redden we het samen?

Vanuit dit machtsbewustzijn gaat de vraag voor christenen er niet zo zeer over of we het redden, maar over *hoe* we het samen redden om vanuit deze ‘God is God, mens is mens’ relatie vrede te scheppen en samen met anderen in vrede te leven, of ze nu een andere achtergrond hebben, of een andere mening, of anders geloven. Vragen over wat we wel aan kunnen en wat we niet aan kunnen, zijn van levensbelang en over die vragen moeten we, in eerste instantie als kerk, als christelijke gemeenschappen nadenken, maar ook met elkaar in gesprek gaan. Migratiedynamieken, machtsrelaties zijn nooit onschuldig; ik wil niet idealiseren. Niet wanneer het over migratie in termen van vluchtelingen of gastarbeiders gaat maar ook niet wanneer het over migratie als maatstaf voor succesvolle wereldburgers gaat. Want aan de ene kant wordt menselijke mobiliteit gevierd, aangemoedigd, zelfs geëist aan de andere kant wordt het veroordeeld, begrensd en belemmerd. Ik wil niet idealiseren, in beelden van slachtoffers niet en in beelden van helden niet. Menselijke relaties zijn niet altijd mooi en voorbeeldig, ze zijn wel altijd deel van een samenhang van verschillende factoren. Als christenen, als kerk, voortdurend geroepen tot bekering wat onze relaties met God en medemensen betreft, weten we veel van wat er mis kan gaan in relaties, maar we hebben ook de ervaring dat de schepping goed en mooi is.

Binnenkerkelijk geluisterd: het belang van een ecclesiologische verkenning van migratiedynamieken

Luisterend naar binnenkerkelijke gesprekken zie ik dat migratie toch vaak verzakelijkt wordt, vooral door het centraal stellen van de ander en dat de aanwezigheid van de ander, vooral in etnische, “land van herkomst” zin, besproken wordt, waardoor de verdeling van de wereld in migranten en niet-migranten behouden wordt – als een soort sociaal-ethische benadering. Rechtvaardigheid en gastvrijheid zijn sleutelwoorden van theologiseren over migratie. Deze houding betekent meteen een machtsrelatie. Maar migratiedynamieken gaan niet alleen over sociaal-ethiek ten opzichte van de “vreemdeling onder ons”, ze gaan niet alleen over een eenzijdig verplichte gastvrijheid; niet alleen over gastvrijheidstheologie; migratiedynamieken betekenen dat er daadwerkelijk veel verandert wanneer het over samen-leven gaat. Migratiedynamieken veranderen noodzakelijkerwijs ook maatschappelijke instituties en structuren; ze veranderen ook kerken in Nederland. Naast een sociaal-ethisch aspect vragen migratiedynamieken dus aandacht voor ecclesiologie, voor het doordenken van hoe we kerk met de ander en voor de ander, met elkaar en voor elkaar willen zijn. Wat is de relatie tussen kerk-zijn, kerk willen worden en de complexe migratiedynamieken?

Tweedelingen die in de weg staan

Volgens mij zijn er twee grote tweedelingen die ons in de weg staan om migratiedynamieken in het nadenken over kerk-zijn mee te nemen:

Internationale en interne migratieprocessen

Aan de ene kant neemt men nauwelijks serieus dat binnenlandse verplaatsingen, verhuizingen, pendelen ook migratiedynamieken zijn, want ook deze hebben grote impact op het leven en de vorm van plaatselijke gemeenschappen – dat fluctuatie, veranderingen van wijken, leeg lopen van kerken ook door migratiedynamieken bepaald zijn. Theologische reflecties over binnenlandse verplaatsingen zouden ook economische ideologieën kunnen bevragen. Wat heeft de kerk te maken met de haren vegende vrouw in de kapsalon? Hoe zit het met de vraag rondom de land-gegevenheid?

Christenen en migrantenchristenen

Aan de andere kant heeft men te maken met de tweedeling van christenen en migrantenchristenen, die een hele lading vereenvoudiging, romantiseren/idealiseren met zich meebrengt. In 2016 verscheen het nieuwste rapport “God in Nederland” Deze publicatie werd dan onder verschillende titels besproken; bijvoorbeeld “Zes redenen waarom God uit Nederland vertrekt”, (<https://www.katholiek.nl/opinie/zes-redenen-waarom-god-nederland-vertrekt/>), “Hoe God (bijna) verdween uit Nederland” stond op de website van de NOS, een artikel dat begon met de stelling “Nederland is geen christelijke natie meer. Dat is de belangrijkste conclusie...” (<https://nos.nl/artikel/2092498-hoe-god-bijna-verdween-uit-nederland.html>), “God van de Bijbel verdwijnt uit Nederland”. In het voorwoord van de publicatie heeft Joep de Hart het over “Een halve eeuw van ingrijpende migratie, herverkaveling en nieuwe bodemontginning in het Nederlandse religieuze landschap”, maar verder dan dat schijnt de publicatie niet echt iets met migratiedynamieken te maken te willen hebben.

Goed anderhalf jaar later, oktober vorig jaar, publiceerde Frans Wijsen met zijn collega’s van de Radboud Universiteit in Nijmegen een bijgewerkte database van Rooms-katholieke migrantenkerken in Nederland. De database werd gepresenteerd op een symposium met de titel “God blijft in Nederland”. Frans Wijsen wijst erop dat het “Nederlandse christendom krimpt, maar het aantal westerse en niet-westerse christelijke migranten groeit”.

Romantiseren en essentialisme worden zichtbaar, ook in teksten zoals deze:

Migrantkerken gelóven het nog. Wij westerlingen zijn sterk beïnvloed door het rationalisme van de [V]erlichting en daardoor hebben we ons gesloten voor het bovennatuurlijke. We nemen de

Bijbel minder letterlijk en sluiten ons af voor wonderen. Migranten staan daarvoor wel open. Ze zijn nooit door de [V]erlichting heengegaan. ... Ze staan sterk open voor Gods Heilige Geest... (zegt Eschbach oud-directeur van het Evangelisch Werkverband binnen de Protestantse Kerk, Het goede leven).

Romantiseren/idealiseren gebeurt hier door de simpele veronderstelling dat geen "migrant" iets met Verlichting of modernisme te maken zou kunnen hebben, het veronderstelt dat geloof en verlichtingsideologie of modernisme per definitie met elkaar in een strijd verwickeld zouden zijn; verder veronderstelt het ook dat zogenaamde westerlingen geen migranten kunnen zijn, althans in Nederland niet. Op basis van dit essentialisme idealiseert men "de migrantenkerken" door de eerste nieuwtestamentische gemeenschappen ook te idealiseren. Dit negeert ook het verschijnsel van slechts Nederlands sprekende en zich als Nederlanders identificerende charismatische gemeenschappen die net als "de migrantenkerken" "sterk open zijn voor Gods Heilige Geest" en sterk in wonderen geloven.

Door dit idealiseren ontstaat er ook een mythe, dat God weg is uit Nederland of/en God in Nederland blijft; het zijn namelijk "de migrantenchristenen" en "de migrantenkerken" die het christelijk geloof in Nederland zullen bewaken of in ieder geval voor de continuïteit van het geloof gaan zorgen. Deze mythe hoort men ook in "de migrantenkerken" die het over een *reverse mission* hebben in de zin dat zij het geloof dat ooit uit Europa naar hun land kwam, nu terugbrengen. Dit zijn machtsrelaties.

Migratiedynamiëken hebben veel te maken met het veranderende kerkelijke landschap in Nederland en dat landschap is veel ingewikkelder dan wat men door de tweesplitsing migrantenkerken en niet-migrantkerken zou kunnen dekken.

De simpele tweedeling christenmigranten en christenen betekent ook een belemmering van het breder trekken van de samenhang van geloof en migratiedynamiëken dan slechts de christelijke tradities. Een theologische-missiologicalische reflectie over kerk-zijn en migratiedynamiëken binnen de PKN betekent een nog actiever op zoek gaan naar ontmoetingen met de ander, de anders gelovigen en zich in die ontmoetingen inzetten voor het handen en voeten geven aan het gemeenschappelijke leven.

Tot slot

In mijn bijdrage vandaag pleit ik voor een bewust omgaan met macht om zo de complexiteit van migratie voor kerk-zijn in en voor de samenleving aan de orde te stellen. Hierbij heb ik twee richtlijnen geformuleerd: de eerste dat migratie nooit los te koppelen is van andere maatschappelijke processen en wanneer we als kerk ook buiten de kerk onze bijdragen willen leveren voor een vreedevolle samenleving,

dan is het belangrijk om juist vanuit onze verscheidenheid als kerk te laten merken dat een vreedevolle en zinvolle samenleving mogelijk is boven de retoriek van “mijn waarheid”, “mijn geloof”, “mijn land”. De tweede richtlijn: migratiedynamieken om een ecclesiologisch bewustzijn vragen: hoe willen we, met wie willen, voor wie willen we kerk worden in het veranderende Nederland? Dit betekent niet dat we een goedkope illusie van één-wording hanteren. Het gaat niet om een “integratie”-vraag, die misschien onbewust het bestaansrecht van een ander al ontkent, maar een telkens (uit)vinden van een *modus vivendi* onder de belijdenis van God is God en mensen zijn mensen. Dit is geen schouderklopje van “joh, we doen dit al”; ja, we doen het al en we doen het ook niet. Want ‘God is God en mens is mens’ krijgt betekenis in de dagelijkse ingewikkelde verwevenheid van menselijke relaties en het wordt getoetst op de vraag van “houden van God en medemens”, en dat houden van God en medemens, dat is wat om meer vraagt dan – om het Bonhoeffer na te zeggen – elkaars doop te erkennen en vervolgens het dagelijkse leven SAMEN te ontkennen; of elkaars mens-zijn te erkennen en vervolgens het dagelijkse leven SAMEN te ontkennen.

Zo kom ik terug op het terrein van geen recepten kunnen geven maar doorvragen en uitleven. En als u toch bij mij doorvraagt dan zeg ik in eerste instantie dat we ons, als kerk en als vertegenwoordigers van vele soorten gemeenschappen in dit land, verantwoordelijk mogen voelen om theologische bezinning te geven en te faciliteren aan onze gemeenteleden die betrokken zijn bij veranderingsprocessen van de samenleving. Geloofsgesprekken over migratie mogen, moeten verder gaan dan het slechts herhalen van “we zijn allemaal pelgrims en vreemdelingen op deze aarde” en dat “ons thuis niet hier op aarde is”, zelfs verder dan het liefhebben van de vreemdeling. Trek migratie niet los van de ingewikkelde menselijke en maatschappelijke processen.

Ten tweede vraagt migratie en kerk-worden in het licht van machtsrelaties om het durven opgeven van de status van de kerk als vooral hulpverlener, dat wil zeggen migratie is meer dan een sociaal-ethische zaak voor het kerk-worden. Kerk-worden heeft ook alles te maken met het uitleggen van hoe gemeenteleden het eeuwige leven belijdend, ook mensen zijn binnen institutionele machtsstructuren.

Migratiedynamieken dagen ons uit, om te durven denken, spreken en handelen boven de conventionele categorieën, in het geloof van de leven scheppende, leven schenkende, opgestane Heer. Denk aan de kapsalon tussen het Landelijk Dienstencentrum en de moskee in de Kanaalstraat. Horen wij als kerk die gesprekken? Wat doen die gesprekken met ons? Wat doen wij met die gesprekken? Het is niet allemaal mooi en prachtig – het grote gebod ‘heb God lief

en heb je medemens lief' is geen toverspreuk, maar laat ons juist telkens opnieuw vertrekken bij de basis.

Rittmarshausen, april 2018

Dorottya Nagy